BESIVYSTANČIOMS ŠALIMS TAIKOMI PREKYBOS REŽIMAI

Šioje faktų suvestinėje paaiškinama, kaip vykdant ES vystymosi politiką akcentuojama prekybos svarba ir daugiausia dėmesio skiriama šalims, kurioms labiausiai reikia pagalbos, taikant Pasaulio prekybos organizacijos taisykles atitinkančias schemas. Joje pristatoma bendrųjų muitų tarifų lengvatų sistema – prekybos susitarimas, kuriuo besivystančioms šalims sudaromos lengvatinės sąlygos patekti į ES rinką taikant sumažintus tarifus. Suvestinėje taip pat išdėstyta, kaip ekonominės partnerystės susitarimais užtikrinamas lengvatinis prekybos režimas Afrikos, Karibų ir Ramiojo vandenyno šalims.

TEISINIS PAGRINDAS

Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV):

— 3 straipsnyje nustatyta, kad bendra prekybos politika (BPP) priklauso išimtinei ES kompetencijai;

— 207 straipsnyje nustatyta, kad Europos Parlamentas ir ES Taryba, kaip teisėkūros institucijos, priima teisės aktus, susijusius su BPP įgyvendinimu (taikant įprastą teisėkūros procedūrą, pagal kurią Parlamentas ir Taryba gali vienodomis sąlygomis kartu priimti teisės aktus;

— 218 straipsnyje nustatyta, kad norint sudaryti tarptautinius susitarimus, įskaitant ekonominės partnerystės susitarimus (EPS), reikalingas Parlamento pritarimas, ir nustatyta Parlamento teisė būti nedelsiant ir išsamiai informuotam visais procedūros etapais.

ES PREKYBA IR VYSTYMASIS

2012 m. Komisijos komunikate „Prekyba, augimas ir vystymasis. Prekybos ir investicijų politikos pritaikymas šalims, kurioms pagalbos reikia labiausiai“ matomi dideli ES prekybos ir vystymosi paradigmos pokyčiai. Nors pagal šį komunikatą vystymosi strategijose didžiausias dėmesys vis dar skiriamas prekybai, jame pabrėžta, kad vis labiau būtina diferencijuoti besivystančias šalis ir daugiausiai dėmesio skirti šalims, kurioms pagalbos reikia labiausiai, kad būtų padidinta prekybos ir vystymosi politikos sinergija.

Daugiašaliu lygmeniu ES remia 2001 m. Dohoje inicijuotą Pasaulio prekybos organizacijos (PPO) vystymosi darbotvarkę. 2015 m. spalio mėn. ES ratifikavo per devintąją PPO ministrų konferenciją Balyje sudarytą prekybos lengvinimo susitarimą, kuris yra itin svarbus besivystančioms ir tiesioginės prieigos prie jūros neturinčioms žemyninėms šalims. 13-ojoje PPO ministrų konferencijoje Abu Dabyje (2024 m.) buvo priimtas sprendimas dėl proceso įgyjant aukštesnį nei mažiausiai išsivysčiusios šalies statusą palengvinimo ir sklandaus pereinamojo laikotarpio užtikrinimo.

2007 m. priimta ir 2017 m. paskutinį kartą peržiūrėta ES pagalbos prekybai strategija atitinka JT Darnaus vystymosi darbotvarkę iki 2030 m., Europos konsensusą dėl vystymosi ir Visuotinę ES strategiją. 2023 m. ES pagalbos prekybai pažangos ataskaitoje patvirtinama, kad ES ir jos valstybės narės yra pirmaujančios pagalbos prekybai teikėjos pasaulyje: 2020 m. jos skyrė 23 mlrd. EUR sumą, o vėliau – maždaug 18,5 mlrd. EUR, t. y. prieš pandemiją skirtą pagalbos sumą. Tai sudaro 42 proc. visų pagalbos prekybai lėšų iš dvišalių ir daugiašalių šaltinių ir rodo, kad, palyginti su 33 proc. įnašu 2018 m., lėšos labai padidėjo. Apie 140 šalių ir teritorijų atitinka reikalavimus oficialiai paramai vystymuisi gauti.

BENDRŲJŲ MUITŲ TARIFŲ LENGVATŲ SISTEMA

ES Bendrųjų muitų tarifų lengvatų sistema (BLS) yra prekybos susitarimas, kuriuo siekiama sudaryti besivystančioms šalims ir teritorijoms palankesnes sąlygas patekti į ES rinką, jų prekėms taikant mažesnius muitų tarifus.

Iš pradžių ES taikė vienašales muitų tarifų lengvatas, kad besivystančioms šalims suteiktų papildomų pajamų iš eksporto, kurias jos galėtų reinvestuoti į savo darnų vystymąsi. Įgyvendinant 2012 m. BLS reformą, sistema buvo visų pirma orientuota į tas šalis, kurioms labiausiai reikia pagalbos, t. y. mažiausiai išsivysčiusias šalis, išlaikant tris jos sudedamuosius elementus. standartinė BLS, BLS+ ir iniciatyva „Viskas, išskyrus ginklus“.

Iš pradžių buvo numatyta, kad BLS sistema nustos galioti 2023 m. gruodžio mėn., tačiau jos galiojimas buvo pratęstas iki 2027 m. gruodžio mėn. 2026 m. balandžio 28 d. Parlamentas patvirtino peržiūrėtas taisykles, kurios turėtų būti taikomos nuo 2027 m. Naujuoju reglamentu bus toliau siekiama skatinti lengvatomis besinaudojančių šalių tvarų ekonominį, socialinį ir aplinkos vystymąsi, įskaitant pagarbą geram valdymui ir žmogaus teisėms, siekiant pirminio tikslo panaikinti skurdą.

A. Standartinė BLS

Standartinė BLS – tai autonominis prekybos susitarimas, pagal kurį ES vienašališkai sudaro lengvatines galimybes (mažesnių arba nulinių muitų tarifų pavidalu) tam tikras trečiųjų valstybių prekes teikti ES rinkai.

Buvo sugriežtinti tinkamumo standartinei BLS (pagal ją muitai sumažinami maždaug 66 procentams visų tarifų eilučių) kriterijai – ji taikoma tik labiausiai pažeidžiamoms šalims, gaunančioms mažas ir mažesnes vidutines pajamas. Dėl šios priežasties naudos gavėjų grupė gerokai sumažėjo (nuo 176 iki 23 2016–2017 m. laikotarpiu) – šalims, kurias Pasaulio bankas priskiria didelių pajamų arba didesnių vidutinių pajamų šalims, sistema palaipsniui pradėta netaikyti. Nuo 2025 m. BLS sistema naudojasi 11 šalių. Visoms šalims, pasirašiusioms ir ratifikavusioms laisvosios prekybos susitarimus (LPS) su ES, savaime nustoja galioti lengvatinis režimas, nesvarbu, koks jų išsivystymo lygis.

B. BLS+

BLS+ – tai speciali skatinamoji priemonė, pagal kurią pažeidžiamoms šalims, ratifikavusioms ir įgyvendinusioms tarptautines konvencijas, susijusias su žmogaus ir darbo teisėmis, aplinka ir geru valdymu, panaikinami muitų tarifai. Pagal ją numatomi nuliniai muitų tarifai maždaug 66 proc. visų tarifų eilučių, kurioms taikomos lengvatos pagal standartinę BLS. Ši priemonė, taikytina pažeidžiamomis laikomoms

besivystančioms šalims, taikoma su sąlyga, kad yra ratifikuotos ir įgyvendintos 27 tarptautinės konvencijos, susijusios su darniu vystymusi, įskaitant pagrindines žmogaus teisių konvencijas, darbo teisių konvencijas, tam tikras konvencijas dėl aplinkos apsaugos ir dėl kovos su neteisėta narkotikų gamyba bei prekyba jais. Jei šie reikalavimai nevykdomi, muitų tarifų nuolaidų taikymas laikinai nutraukiamas. Į lengvatomis besinaudojančių šalių sąrašą įtrauktos aštuonios šalys.

C. Iniciatyva „Viskas, išskyrus ginklus“ (VIG)

Pagal iniciatyvą „Viskas, išskyrus ginklus“ muitai ir kvotos neribotos trukmės laikotarpį netaikomi visiems iš mažiausiai išsivysčiusių šalių importuojamiems produktams, išskyrus ginklus ir amuniciją. 2025 m. VIG taikoma 46 šalims, 33 iš jų yra Afrikoje, devynios – Azijoje, trys – Ramiojo vandenyno regione ir viena – Karibuose (Haitis). Tikimasi, kad kelios VIG lengvatomis besinaudojančios šalys ateinančias metais pakils į aukštesnę nei mažiausiai išsivysčiusių šalių kategoriją.

EKONOMINĖS PARTNERYSTĖS SUSITARIMAI (EPS)

EPS yra ES ir Afrikos, Karibų ir Ramiojo vandenyno regionų prekybos ir vystymosi susitarimas. Ji tapo pagrindine tokios prekybos skatinimo priemone pagal 2000 m. Kotonu susitarimą. 2023 m. ES, jos valstybės narės ir 77 Afrikos, Karibų ir Ramiojo vandenyno valstybių organizacijos narės vėl pabrėžė šių EPS tęstinumo užtikrinimo Samoa susitarimu svarbą. Šis susitarimas laikinai taikomas nuo 2024 m. sausio 1 d. EPS yra atskiri į vystymąsi orientuoti prekybos susitarimai, grindžiami esminiais Samoa susitarimo elementais. EPS parengti taip, kad atitiktų PPO reikalavimus, ir jais laipsniškai pakeičiamas ES vienašalis lengvatinės prekybos režimas – bendrųjų muitų tarifų lengvatų sistema. Sudaryti aštuoni EPS su 33 šalimis. 2016 m. reglamentu nustatoma produktų iš Afrikos, Karibų ir Ramiojo vandenyno valstybių patekimo į ES rinką tvarka.

A. EPS su Karibų regiono šalimis

Su AKR valstybių Karibų grupės forumu (CARIFORUM) 2008 m. spalio mėn. pasirašytas EPS buvo pirmasis regioninis susitarimas. Parlamentas jam pritarė 2009 m. kovo 25 d. Jis apima 14 Karibų jūros regiono valstybių. Susitarimas šiuo metu galioja laikinai (nuo 2010 m. reguliariai vyksta jungtinių EPS institucijų posėdžiai) ir jis peržiūrimas kas penkerius metus. Pirmą kartą tokia peržiūra vyko 2015 m. 2014 ir 2021 m. buvo atlikti nepriklausomi EPS įgyvendinimo ir poveikio *ex post* vertinimai. Šiuo metu vyksta derybos dėl susitarimo siekiant apsaugoti tam tikras geografines nuorodas. Daugiau informacijos apie ES prekybos santykius su Karibų jūros regiono šalimis.

B. EPS su Vakarų Afrikos šalimis

2014 m. vasario mėn. buvo užbaigtos derybos dėl regioninio EPS tarp ES ir 16 Vakarų Afrikos valstybių, Vakarų Afrikos valstybių ekonominės bendrijos (ECOWAS) ir Vakarų Afrikos ekonominės ir pinigų sąjungos (WAEMU). EPS pasirašė visos ES valstybės narės ir 15 Vakarų Afrikos valstybių, išskyrus Nigeriją. Kad EPS būtų laikinai taikomas, jį turi pasirašyti visos Vakarų Afrikos šalys ir ne mažiau kaip du trečdaliai turi jį ratifikuoti.

Dramblio Kaulo Krantas ir Gana dvišalius laikinuosius ekonominės partnerystės susitarimus pasirašė atitinkamai 2008 m. lapkričio 26 d. ir 2016 m. liepos 28 d. Parlamentas pritarė šiems susitarimams 2016 m. gruodžio 1 d. Nuo tada abu laikinieji

susitarimai yra laikinai taikomi. Gana ir ES pritarė visapusiško patekimo į rinką pasiūlymui ir Ganos pasiūlytam tvarkaraščiui. Gana pradėjo liberalizuoti savo rinką ES produktams 2020 m. ir šį procesą pabaigs iki 2029 m. 2024 m. sausio mėn. Dramblio Kaulo Krantas dar labiau liberalizavo muitų tarifus, suintensyvindamas pastangas plėtoti ir įvairinti savo dvišalę prekybą su ES, o paskutiniai du iš penkių muitų tarifų liberalizavimo etapų numatyti 2026 m. ir 2029 m. Daugiau informacijos apie ES prekybos santykius su Vakarų Afrika.

C. EPS su Centrinės Afrikos šalimis

Kamerūnas buvo vienintelė su ES laikinąjį EPS pasirašiusi Centrinės Afrikos šalis. Parlamentas šiam susitarimui pritarė 2013 m. birželio mėn. ir 2014 m. rugpjūčio 4 d. jis pradėtas laikinai taikyti.

Šiuo metu palaikomi Centrinės Afrikos regioninių organizacijų ir ES ryšiai dėl kitų Centrinės Afrikos šalių prisijungimo, tačiau regioninis EPS dar nėra pasirašytas. Daugiau informacijos apie ES prekybos santykius su Centrine Afrika.

D. EPS su Rytų ir Pietų Afrikos šalimis

Rytų ir Pietų Afrika apima Indijos vandenyno salas (Komorus, Madagaskarą, Mauricijų ir Seišelius), Somalio pusiasalio šalis (Džibutį, Etiopiją, Eritrėją ir Sudaną) ir kai kurias Pietų Afrikos šalis (Malavį, Zambiją ir Zimbabvę).

2009 m. Madagaskaras, Mauricijus, Seišeliai ir Zimbabvė pasirašė EPS, jis laikinai taikomas nuo 2012 m. gegužės 14 d. Parlamentas jam pritarė 2013 m. sausio 17 d. Prie susitarimo gali prisijungti ir kitos regiono šalys. Komorai EPS pasirašė 2017 m. liepos mėn. ir pradėjo taikyti 2019 m. vasario 7 d. Derybos dėl EPS taikymo srities išplėtimo, įtraukiant visus su prekyba susijusius klausimus, pvz., sąsają tarp prekybos ir darnaus vystymosi, ir pilietinės visuomenės bei parlamentų patariamųjų organų sukūrimo vis dar vyksta. 15-asis derybų raundas įvyko 2025 m. kovo mėn. Briuselyje. Daugiau informacijos apie ES prekybos santykius su Rytų ir Pietų Afrika.

E. EPS su Rytų Afrikos bendrija (RAB)

Rytų Afrikos bendriją sudaro Burundis, Kenija, Ruanda, Tanzanija, Uganda, o nuo 2016 m. – Pietų Sudanas. 2014 m. spalio 16 d. sėkmingai baigtos derybos dėl regioninio EPS. 2016 m. rugsėjo 1 d. šį EPS pasirašė Kenija ir Ruanda kartu su ES valstybėmis narėmis ir ES. Tačiau, kadangi ne visos RAB narės pasirašė ir ratifikavo susitarimą, o tai buvo būtina norint jį taikyti, regioninis EPS laikinai taikomas nebuvo.

2021 m. vasario mėn. RAB eiliniame valstybių vadovų aukščiausiojo lygio susitikime nuspręsta leisti atskiroms RAB šalims dvišaliu pagrindu įgyvendinti ES ir RAB EPS pagal kintamosios geometrijos principą. Kenija derėjosi su ES siekdama, kad ES ir RAB EPS būtų pritaikytas atskiram įgyvendinimui. ES ir Kenijos EPS įsigaliojo 2024 m. liepos 1 d. po to, kai 2024 m. vasario 29 d. jam pritarė Parlamentas. Pirmasis Jungtinės ES ir Kenijos tarybos posėdis ministrų lygmeniu įvyko 2025 m. gegužės 12 d. Nairobyje. Kitos RAB valstybės partnerės taip pat galės prisijungti prie šio dvišalio EPS. Daugiau informacijos apie ES prekybos santykius su RAB.

F. EPS su Pietinės Afrikos vystymosi bendrija (PAVB)

ES ir PAVB susitarimą 2016 m. birželio mėn. pasirašė ES ir Pietinės Afrikos vystymosi bendrijos EPS grupė, kurią sudaro šešios iš penkiolikos PAVB narių (Botsvana,

Lesotas, Mozambikas, Namibija, Esvatinis ir Pietų Afrika). Jis laikinai įsigaliojo 2016 m. spalio mėn. po to, kai 2016 m. rugsėjo mėn. Parlamentas jam pritarė. 2018 m. vasario 4 d. susitarimas pradėtas laikinai taikyti Mozambikui po to, kai ši šalis jį ratifikavo. 2022 m. lapkričio 18 d. ES ir Angola užbaigė derybas dėl susitarimo dėl palankesnių sąlygų tvarioms investicijoms. 2024 m. vasario 7 d. Parlamentas pritarė susitarimo sudarymui. Nuo 2024 m. rugsėjo 1 d. galiojantis ES ir Angolos tvarių investicijų palengvinimo susitarimas – tai pirmasis tokio pobūdžio ES susitarimas. ES ir Angola kartu dirba siekdamos įgyvendinti tvarių investicijų palengvinimo susitarimą. 2025 m. lapkričio 20 d. ES ir Pietų Afrika pasirašė pirmąją švarios prekybos ir investicijų partnerystę. Daugiau informacijos apie ES prekybos santykius su PAVB.

G. EPS su Ramiojo vandenyno regiono šalimis

2011 m. sausio mėn. Parlamentas pritarė ES ir Ramiojo vandenyno regiono valstybių EPS. 2011 m. gegužės mėn. susitarimą ratifikavo Papua Naujoji Gvinėja. 2014 m. liepos mėn. susitarimą pradėjo taikyti Fidžio vyriausybė, 2018 m. gruodžio mėn. Samoa užbaigė prisijungimo prie EPS procesą, o Saliamono Salos tai padarė 2020 m. gegužės mėn. 2024 m. gruodžio 18 d. Parlamentas pritarė Tuvalu, Niujės ir Tongos prisijungimui, o 2025 m. rugsėjo 10 d. – Vanuatu prisijungimui. Šiuo metu vykdomos prisijungimo procedūros su Mikronezijos Federacinėmis Valstijomis, Maršalo Salų Respublika, Rytų Timoru Daugiau informacijos apie ES prekybos santykius su Ramiojo vandenyno regiono šalimis.

EUROPOS PARLAMENTO VAIDMUO

Europos Parlamentas, kaip viena iš teisėkūros institucijų kartu su ES Taryba, rengia su BLS susijusius reglamentus, užtikrindamas, kad sistema atspindėtų ES vertybes.

Sudarant EPS, reikalingas Europos Parlamento pritarimas, o Parlamentas turi būti išsamiai ir nedelsiant informuojamas visais derybų dėl EPS, jų sudarymo ir įgyvendinimo etapais. Vykdydamas tikrinimą ir stebėseną, Parlamentas užtikrina, kad EPS būtų skatinamas ne tik prekyba, bet ir vystymasis.

Šią faktų suvestinę parengė Europos Parlamento Išorės politikos analizės ir paramos skyrius. Daugiau informacijos šia tema rasite Tarptautinės prekybos komiteto interneto svetainėje.

Rasma Kaskina
04/2026